
РОЗДІЛ 8

ІДЕОЛОГІ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

1. Загальні зауваги

Об'єкт цього аналітичного огляду — світоглядні й політичні основи діяльності Організації українських націоналістів. Оскільки історія та ідеологічна еволюція ОУН залишаються предметом гострих політичних дискусій, автор вважає за потрібне зауважити, що даний огляд не пов'язаний з його політичними поглядами й симпатіями і призначений для суто наукової дискусії. З цієї ж причини даний нарис обмежується саме науковими інтерпретаціями ідеології ОУН. Партійна й контрпропагандистська публіцистика використовується лише як історіографічне джерело. Авторські узагальнення та висновки не варто сприймати як остаточні, тим більше, як вердикт. Взагалі поставлена у цьому розділі проблема потребує набагато тривалішого, детальнішого й більш комплексного дослідження, не пов'язаного ні з “державним замовленням”, ані з поточними інтересами чи амбіціями політичних груп¹.

Як у науковій літературі, так і в публіцистиці широко застосовується словосполучення “ідеологія ОУН”. Аби уникнути непорозумінь, пов'язаних з різним прочитанням терміну, зауважимо, що “ідеологія” в даному дослідженні означатиме сукупність взаємопов'язаних ідей, цінностей та символів, які мають світоглядне значення для певної групи². У більш конкретному втіленні словосполучення “ідеологія ОУН” вживатиметься, коли буде аналізуватися комплекс цих ідей, символів і цінностей, означених у політично-програмних документах Організації українських націоналістів.

Обговорюючи проблеми еволюції ідеології ОУН, треба також брати до уваги той факт, що ця організація ніколи de-facto не існувала як єдина, цілісна спільність. ОУН формально почала існувати взимку 1929 р., після об'єднання декількох невеликих українських націоналістичних організацій в еміграції та із тих західноукраїнських земель, що перебували у складі Польщі. Майже безпосередньо після створення ОУН розпочалися серйозні тертя між вищим керівництвом (проводом ОУН), в якому домінували представники еміграції, та крайовою ексекутивною ОУН на західноукраїнських землях. ОУН в Західній Україні впродовж десятиліття діяла як напівавтономна від проводу структура. Намагання останнього контролювати керівників краю перетворилися на приховану внутрішню боротьбу, яка, зреш-

тою, після загибелі лідера ОУН Євгена Коновальця закінчилася у 1939—1941 рр. так званим “розколом ОУН” — фактичним оформленням реального стану справ. В основі цього розколу не було ґрунтовних ідеологічних розбіжностей. Адже серйозних змістовних відмінностей між програмами двох ОУН — “бандерівської” та “мельниківської” — не існувало.

У другій половині 1940 і в середині 1950-х років визрів і стався ще один розкол ОУН. Тоді від “бандерівської” частини відмежувалися діячі, котрі не погоджувалися з поверненням організації до ортодоксальних ідеологічних засад довоєнного періоду, так звані “двійкарі”. У цьому випадку розкол мав виразний ідеологічний підтекст, хоча й з не менш виразними ознаками конфлікту особистостей — про це йтиметься далі³. Підвалини цього розколу було закладено 1943 р., коли ІІІ великий збір ОУН ухвалив програму, що стала відходом від радикального націоналізму тоталітарного типу.

У першій половині 1990-х років, коли ОУН “фізично” повернулася в Україну — “мельниківці” під власною назвою, “бандерівці” — під парасолькою Конгресу українських націоналістів (КУН), на місцевому ґрунті утворилися нові організації, які також ідентифікували себе як ОУН. На середину 1990-х в країні існувало принаймні два нових утворення, які претендували на традиційну назву “Організація українських націоналістів в Україні”⁴ і мали локальний, дуже обмежений вплив майже виключно у західних регіонах.

На цьому тлі стає зрозумілим, що розгляд “ідеології ОУН” має базуватися на тому припущенні, що вона також ніколи не існувала як світоглядний моноліт. Зрозуміло, на початковому етапі існування ОУН склався певний набір центральних світоглядних принципів, які упродовж десятиліть залишалися незмінними, але при цьому вони ніяк не могли розглядатися як монопольний ідеологічний продукт лише самої ОУН — загалом вони збігалися з базовими світоглядними засадами будь-якого націоналізму (державність нації, її суверенітет, культурна гомогенність). Однак трактування цих принципів, способи їхньої реалізації та взаємодії з іншими ідеологіями мали “місцеву специфіку” і змінювалися (щоправда, різними темпами і в різних спрямуваннях) у відгалуженнях руху.

Як єдиний, внутрішньо відносно узгоджений комплекс базових постулатів і принципів “ідеологія ОУН” формувалася упродовж 1920—1930-х років. При цьому поза згаданим комплексом основних положень спостерігалось, хоча й досить обмежене, але все ж таки розмаїття інтерпретацій. Під час Другої світової війни і після неї, коли деякі основні політичні компоненти ідеології ОУН було піддано ревізії, трапився згаданий розкол на “ортодоксів” і “ревізіоністів” (1943—1954 рр.), крім того, розпочалася повільна еволюція “мельниківської” ОУН. Упродовж 1940—1980-х років усі три течії ОУН, які мали організаційне оформлення, розвивалися кожна своїм шляхом. Після тривалої ідеологічної стагнації “мельниківці” досить рішуче змінили ідеологічне обличчя. “Двійкарі” практично перейшли на позиції демократичного націоналізму, поза тим якихось визначних ідеологічних декларацій вони не залишили. “Бандерівці”, після вигнання “ревізіоністів” та повернення на довоєнні позиції, найдовше перебували в стані ідеологічного дог-

2. Інтерпретації

матизму. Їхні спроби еволюціонувати в бік плюралізму й відходу від деяких принципів ортодоксального націоналізму зразка 1930-х років були досить суперечливими і не завжди послідовними, проте вони були.